

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE NET TURİZM GELİRLERİNİN CARI İŞLEMLER AÇIĞINI AZALTMADAKİ ETKİSİNİN ANALİZİ: 1980-2015 DÖNEMİ

Mustafa ŞİT¹

Özet

Turizm sektörü ekonomiler üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri ile dünyanın önemli dinamik hizmet sektörü haline gelmiştir. Turizm sektörü Türkiye ekonomisinde en önemli makro ekonomik sorunlardan biri olan cari işlemler açığının azaltılmasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada net turizm gelirlerinin cari işlemler açığını azaltmadaki rolü ve etkisi ampirik analiz yapılarak incelenmiştir. Çalışmada 1980-2015 dönemine ait yıllık veriler üzerinden net turizm gelirleri ve cari işlemler açığı değişkenleri kullanılarak eşbütünleşme, VECM testi ve nedensellik testleri uygulanmıştır. Çalışma sonucunda; cari işlemler açığı ile net turizm gelirleri arasında uzun dönemli ve negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca net turizm gelirlerinden cari işlemler açığına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunarak, net turizm gelirlerinin cari işlemler açığının azaltılmasında etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cari İşlemler Açığı, Turizm Gelirleri, Eşbütünleşme Testi, VECM.

Jel Kodu: E60, F32, L83.

THE ANALYSIS OF EFFECT IN CURRENT ACCOUNT DEFICIT REDUCTION OF NET TOURISM REVENUES IN TURKISH ECONOMY: 1980-2015 PERIOD

Abstract

Tourism sector has become an important dynamic service sector of the world with direct and indirect impacts on economies. Tourism sector contributes to reduction of the current account deficit that most important macro economic problems in Turkish economy. In this study, role and impact of net tourism revenues in the current account deficit reducing were examined with the empirical analysis. In study cointegration, VECM and Granger causality tests were applied using current account deficit and net tourism revenues variables over annual data for the period 1980-2015. In conclusion; long-term and negative correlation was detected between net tourism revenues and current account deficit. Also, that net tourism income is effective in the current account deficit reducing was concluded by determining unidirectional causality from net tourism revenues to current account deficit.

Key Words: Current Account Deficit, Tourism Revenues, Cointegration Test, VECM.

Jel Codes: E60, F32, L83.

¹ Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği YO, msit@harran.edu.tr , Osmanbey Kampüsü Şanlıurfa.

GİRİŞ

Hızla gelişen turizm sektörünün ulusal ekonomiler üzerinde pek çok olumlu etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler gelir etkisi, istihdam etkisi, alt-üst yapıya etkisi, bölgeler arası gelişime etkisi diğer sektörlerle etkisi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Tüm bunların yanında turizm sektörünün ödemeler dengesi üzerinde de etkileri bulunmaktadır.

Bütün bu olumlu etkiler nedeniyle turizm gelişmekte olan ülkelerde sürekli hale gelen döviz darboğazını gidermek için önemli bir sektör olarak görülmektedir. Bu ülkelerde turizm politikalarının belirlenmesinde ödemeler bilançosu sorunları önemli rol oynamaktadır (Cleverdon and Edward, 1982:143).

Son yıllarda Türkiye ekonomisinde de cari açık sorunu en önemli makro ekonomik sorunlardan biri olarak görülmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından cari açık, yaşanan ekonomik krizlerin temel nedenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Cari açıkla ekonomik büyüme tartışmaları yapılmakta, bu açığın azaltılmasına yönelik çeşitli önlemler düşünülmektedir.

Turizm gelirleri, cari açık üzerinde olumlu etkisi bulunan bir hesaptır. Turizm arz kaynakları açısından zengin bir ülke olan Türkiye'nin turizm gelirleri ödemeler bilançosuna dolayısıyla cari açık üzerine olumlu etki oluşturmaktadır. Ayrıca turizmin dış ticaret açıklarını kapatma açısından da önemi görülmektedir (Özkök Güngör, 2008:62).

Bu çalışmada da, Türkiye ekonomisinde turizm gelirlerinin cari işlemler açığını azaltmadaki etkisi incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde Türkiye'de turizm gelirleri ve cari işlemler açığı konusu irdelenmiş ve konunun teorik çerçevesi çizilmiştir. İkinci kısımda konuyla ilgili daha önce yapılan yerli ve yabancı ampirik çalışmalarla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Son bölümde ise net turizm gelirleri ve cari işlemler açığı arasındaki ilişki birim kök testleri, eşbütünleşme testi, hata düzeltme modeli ve nedensellik testleriyle analiz edilmiştir.

I. TÜRKİYE'DE TURİZM GELİRLERİ VE CARİ İŞLEMLER AÇIĞI

Ödemeler bilançosu; cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, net hata ve unutmalar ile resmi rezervler hesabı olmak üzere dört ana hesap grubundan oluşur. Ödemeler bilançosunun en hareketli hesaplarından biri olan cari işlemler hesabı da ödemeler dengesi bileşenlerinden biridir ve bir ülkenin ekonomik işlemlerin büyük bir bölümünün kaydedildiği hesaptır. Cari işlemler dengesi bir ülke ekonomisinin sürdürülebilirliği etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Çünkü bir ülkenin mal hizmet ihracatıyla ithalatına ait kayıtlar bu hesapta yer almaktadır. Turizme ait gelirler ve giderler ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabı, hizmetler alt başlığında yer verilmektedir.

Bir ülke ya da bölgede turizmin gelişmesinin, ödemeler dengesi üzerindeki ilk olumlu etkisi, gelen turist sayısının artması ve satılan ürünün artması sonucunda döviz gelirlerinin artmasıyla olmaktadır. İkinci olarak; yatırımcıların ülkeye ya da bölgeye sermaye girişi sağlaması da ödemeler dengesinde olumlu katkı oluşturmaktadır (Özkök Güngör, 2008:57).

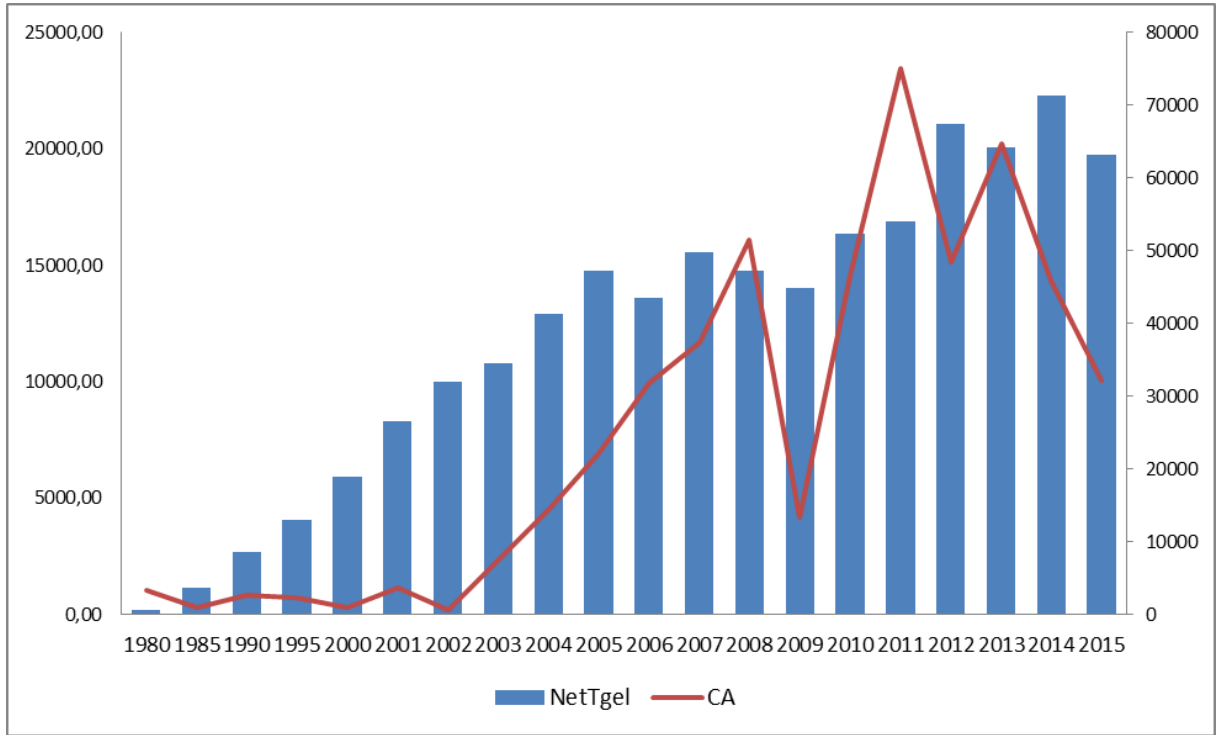
Turizm sektörü ödemeler bilançosu hesabında bir ülke ekonomisinde yabancı ziyaretçilerden elde edilen döviz gelirinin, turizm amacıyla ülke dışına çıkan döviz giderinden daha fazla olması durumunda olumlu etki yapacaktır. Aksine ülkenin yabancı ziyaretçilerden elde ettiği döviz geliri, ülkeden turizm amacıyla çıkan döviz giderinden daha düşük ise turizm sektörünün ödemeler bilançosu üzerindeki etkisi olumsuz olacaktır.

Döviz Geliri > Döviz Gideri ⇒ **Pozitif Etki**

Döviz Geliri < Döviz Gideri ⇒ **Negatif Etki**

Yukarıda belirtilen bu iki etki aslında, dış turizm bilançosunun özüdür. Şöyle ki; bir ülkenin belirli bir süre içinde diğer ülkelerle olan ilişkileri sonucunda oluşan turizm gelir ve gideri, dış turizm bilançosunda gösterilmektedir (Bahar-Kozak, 2013:174).

Şekil 1: Türkiye’de Net Turizm Gelirleri ve Cari İşlemler Açığının Seyri (1980-2015)

Kaynak : TCMB, KTB.

Şekil 1’de Türkiye ekonomisinde net turizm gelirleri ve cari işlemler açığıyla ilgili analize konu olan 1980-2015 dönemine ait veriler görülmektedir. Buna göre Türkiye’de net turizm gelirleri sürekli artış göstermiştir. Sadece 2008 küresel krizinden sonra dünya turizm konjonktüründe ki genel eğilime bağlı olarak düşüş göstermiştir.

İncelenen tüm dönemlerde Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığı gözlemlenmiştir. Cari işlemler açığı özellikle dış ticaret rakamlarının artış gösterdiği 2002 yılı ve sonrasında tırmanışa geçmiştir. Cari işlemler açığı kriz dönemlerinden sonra düşüş göstermiştir. 2001 Kasım ve 2002 Şubat krizleri ve yine 2008 küresel krizi sonrasında cari işlemler açığı rakamlarının dip yaptığı görülmektedir.

İki veri birlikte incelendiğinde turizm gelirlerinin cari açığı azaltmadaki etkisi belirginleşmektedir. Cari işlemler açığının arttığı veya tavan yaptığı dönemlerde yüksek turizm geliri cari işlemler açığının azaltılmasında etkili olmuştur. Sadece 2011 yılında cari işlemler açığı oldukça yüksek gerçekleştiğinden turizm gelirlerinin etkisi düşük olmuştur.

II. LİTERATÜR

Turizm gelirleri ve cari işlemler açığı arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda hem turizm gelirlerinin cari işlemler açığı üzerindeki etkisi hem de cari açığın sürdürülebilirliği açısından turizm gelirlerinin katkısı konusu araştırılmıştır.

Bu çalışmalardan ilki Hakkio ve Rush (1991) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada Barbados adasına ait veriler üzerinden zamanlar arası bütçe yaklaşımı yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada Quintos (1995) tarafından belirtilen koşullar çerçevesinde analiz yapılmıştır. Çalışma sonucunda turizm gelirlerinin cari işlemler açığının kapanmasına katkısı olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Barbados'un cari açığının sürdürülebilirliğinin zayıf olduğu turizm gelirlerinin katkısına bağlı olarak bulunmuştur. Yine Barbados adası üzerinden yapılan başka bir çalışmada Greenidge vd. (2011), turizmin cari işlemler açığının azaltılmasında ve cari açığının sürdürülebilirliğinde etkisi olduğunu belirtmiştir. Çalışmada eşbütünleşme ve yapısal kırılmalı dinamik OLS testi uygulanmıştır.

Lorde vd. (2013)'de Barbados ekonomisi için aynı konuyu araştırmışlardır. Dönemler arası bütçe yaklaşımıyla yapılan çalışmada 1990-2006 dönemi çeyrek verileri üzerinden eşbütünleşme ve VECM testleri uygulanmıştır. Turizm gelirlerinin cari işlemler açığı üzerinde etkisinin olduğu ve Barbados ekonomisinde turizm gelirlerinin katkısına bağlı olarak cari açığın sürdürülebilirliğinin zayıf olduğu bulunmuştur.

Walterskirchen (1998) ise Avusturya ekonomisi için aynı konuyu irdelemiştir. Teorik bir çalışma olmakla beraber çalışma sonucunda turizm gelirlerinin Avusturya'nın cari işlemler dengesindeki bozulmada önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Bunun yanında turizm gelirlerindeki azalmanın cari işlemler dengesini kötüleştirdiği tespit edilmiştir. Fish ve Gibbons (1985) Meksika ekonomisi için 1970-1983 dönemine ait verilerle turizm gelirlerinin ve sınır işlemlerinin ödemeler dengesine etkisini inceledikleri çalışmalarında Meksika ekonomisi için her iki sektörün cari işlemler dengesine etkisinin olduğunu ancak bu etkinin sınırlı kaldığını belirtmişlerdir.

Malik vd. (2010) ise; aynı ilişkiyi Pakistan ekonomisi üzerinden incelemişlerdir. Çalışmada 1972-2007 arası verileri kullanılarak Johansen eşbütünleşme ve ECM testi ve Granger nedensellik testleriyle analiz yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, turizm ve cari işlemler açığı arasında uzun dönemli ilişki ve turizmden cari işlemler açığına doğru tek yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye ekonomisi için söz konusu iki değişken arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmalara bakıldığında; Özkök vd. (2007), 1997-2006 dönemine ait aylık verileri kullanarak turizm gelirlerinin cari işlemler açığına etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmada Granger Nedensellik analizi yapılmıştır. Göçer (2011) ise, 1992-2010 dönemi aylık verileriyle Türkiye'nin dış ödemeler dengesinin sürdürülebilirliğini incelemiştir. ARDL-sınır testi yaklaşımının kullanıldığı çalışmanın ampirik sonuçlarına göre, dış ödemeler dengesinin uzun dönemde güçlü bir biçimde sürdürülebilir olduğu fakat Türkiye'de toplam turizm gelirlerinin azalmasının ödemeler dengesinin uzun dönemde sürdürülebilirliği açısından risk oluşturduğu tespit edilmiştir.

Ongan (2008) Türkiye'de turizm gelirleri ve cari işlemler açığının sürdürülebilirliği isimli çalışmasında sadece turizm gelirlerini değil turizm gelirleriyle birlikte ihracat kalemini ve turizm giderleriyle de ithalat rakamlarını alarak bu değişkenlerin cari işlemler açığı ile olan ilişkisini araştırmıştır. Araştırmada 1980-2005 arası çeyrek dönemli veriler kullanılarak Johansen eşbütünleşme ve Chow Breakpoint testleri uygulanmıştır. Ampirik sonuçlara göre, incelenen dönem içerisinde net turizm gelirlerinin cari işlemler dengesine katkısının olduğu ancak yapısal kırılmalar dikkate alındığında uzun vadede cari işlemler açığının sürdürülemez hale geldiğini belirtmiştir.

Kara vd. (2012) 1992-2011 dönemi verileriyle, turizm gelirleriyle bazı makro iktisadi değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemeye çalışmışlardır. Bu çalışmada kullanılan değişkenler turizm gelirlerinin yanı sıra reel üretim endeksi, reel döviz kuru, cari işlemler açığı olmuştur. Yöntem olarak iki aşamalı Engle-Granger, VAR ve Granger nedensellik analizleri seçilmiştir. Çalışmada turizm gelirleriyle iktisadi büyüme arasında, turizm gelirleriyle cari işlemler dengesi arasında ve turizm gelirleriyle reel döviz kuru arasında olmak üzere üç farklı model kurgulanmıştır. Çalışma sonucunda, turizm gelirlerinden cari işlemler dengesine doğru çift yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Turizm sektörünün Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmalarında Hepektan ve Çınar (2010) nedensellik analizi yöntemiyle net turizm geliri ve yabancı turist sayısı değişkenlerinin büyüme ve dış ödemeler bilançosu değişkenleri üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. 1980-2008 dönemine ait verilerle yapılan analiz sonucunda turizm gelirlerinin ve yabancı turist sayısının dış ticaret dengesini gecikmeli olarak (1 gecikme) etkilediği sonucuna varılmıştır.

Yine Türkiye ekonomisi üzerinden analiz yapılan başka bir çalışmada Cihangir vd. (2014), net turizm gelirlerinin aynı değişken üzerindeki etkisini VAR analiziyle irdelemiştir. Yapılan VAR analizi kapsamında Granger eşbütünleşme, Granger nedensellik testi, etki-tepki analizi yapılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre; net turizm gelirleriyle cari işlemler dengesi arasında ilişki bulunmaktadır ve turizm gelirleri cari işlemler dengesi üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Alp Aykaç ve Genç ise söz konusu ilişkiyi Türkiye ekonomisi için 2003-2009 yılları arasındaki aylık veriler üzerinden TAR-VEC metoduyla incelemiştir. Çalışma sonucunda, turizm gelirleriyle cari işlemler açığı arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Türkiye örneğinde yapılan başka bir çalışmada da, Çelik Uğuz (2014) 1984M01-2010M12 verileriyle Türkiye’de turizm gelirleri ile dış ticaret açığı arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Analizde Johansen eşbütünleşme, hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik testleri yapılmıştır. Çalışmada uygulanan analiz sonucunda, turizm gelirleri ile dış ticaret açığı arasında anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

III. AMPİRİK ANALİZ

III. I. Veri Seti Ve Yöntem

Net turizm gelirlerinin cari işlemler açığını azaltmadaki etkisinin analiz edildiği bu çalışmada cari işlemler açığı ve net turizm gelirleri değişkenleri kullanılmıştır. Net turizm gelirleri yabancı ziyaretçilerden elde edilen turizm gelirlerinden, ülke vatandaşlarının ülke dışında harcadığı turizm giderlerinin çıkarılmasıyla elde edilmiştir. Cari işlemler açığı “CA” ve net turizm gelirleri değişkeni “TGEL” simgesiyle gösterilmektedir. Analize konuların verilerin zaman aralığı 1980-2015 dönemini kapsayan yıllık verilerden oluşmaktadır. Cari işlemler açığına ilişkin veriler TCMB veri tabanından net turizm gelirlerine ait veriler ise, Kültür ve Turizm Bakanlığından(KTB) alınmıştır.

Birim çemberin dışında bir AR (p) stokastik yanlış polinomun $(1 - \phi_1 L - \phi_2 L^2 - \dots - \phi_p L^p)$ kökleri varsa, süreç durağan değildir. Geleneksel ADF birim kök testi durağan olmayan AR (p) süreci bir birim kökün boş hipotezini ($H_0 : \gamma^* = 0$) içerir:

$$\Delta y_t = \gamma^* y_{t-1} + \sum_{j=1}^{p-1} \phi_j \Delta y_{t-j} + \alpha + \beta t + u_t \quad (1)$$

Yukarıdaki denklem değişikliklerinde temel veri üretme sürecine bağlı olarak (DGP), kaymaların ve deterministik polinom $(\alpha + \beta t)$ zaman eğiliminin belirtilmesiyle olduğu tahmin edilmektedir. ADF birim kök testinin güvenilir olabilmesi için kalıntı () otokorelasyonsuz ve sabit varyanslı olmalıdır (Virmani, 2004:2).

Johansen tarafından geliştirilmiş olan VAR'a dayalı eşbütünlüşme testi Engle-Granger eşbütünlüşme testinin sadece bir eşbütünlüşme ilişkisine izin vermesi sorununu gidermektedir. T örneklem sayısını içeren değişkenler vektörü X_t ($n \times 1$) olarak düşünülürse ve X_t 'nin I(1) sürecinde olduğu varsayılırsa değişkenler arasındaki eşbütünlüşik vektörler, 2 nolu denklemdeki hata düzeltme modeliyle tahmin edilebilir:

$$\Delta X_t = A_0 + \Pi X_{t-p} + \sum_{i=1}^{p-1} A_i \Delta X_{t-i} + u_t \quad (2)$$

2 nolu denklemde ΔX_t ve ΔX_{t-i} vektörleri düzey değerlerinde iken X_{t-p} vektörünün birinci farkı alınmıştır. Bundan dolayı Π matrisinin rankı r söz konusu değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin niteliğini belirlemektedir. Johansen (1988) ve Johansen ve Juselius (1990) çalışmalarında iz ve maksimum öz değer testlerinden oluşan iki test önermiştir. Bu testler eşbütünlüşik vektörlerin sayısının belirlenmesi amacıyla kullanılmaktadır.

Engle-Granger, aralarında uzun dönemli ilişki bulunan değişkenler arasında kısa dönem dengesizliklerini giderildiğini öne sürmüştür. Bu dengesizliklerin vektör hata düzeltme (VECM) modeli ile giderilebileceğini belirtmişlerdir (Engle ve Granger, 1987). Ampirik çalışmalarda uzun dönem denge modeli kurulduğunda bunun yanında birde kısa dönem hata düzeltme modeli kurulması önerilmektedir. Buna göre testler bu şekilde uygulandığında değişkenler arasındaki uzun dönemli denge ilişkilerini ve kısa dönem dengesizliği bütünleştirme imkanı doğacaktır.

Granger nedensellik testi iki değişken arasındaki sebep sonuç ilişkisini ortaya koymaktadır. Buna göre B ve T gibi iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisi aşağıdaki şekildedir: (Gujarati, 1995: 749).

$$B_t = \alpha + \sum \beta T_{t-1} + \sum Y_j B_{t-1} + \varepsilon_{1t} \quad (3)$$

$$T_t = \theta + \sum \delta_j B_{t-1} + \sum \lambda T_{t-1} + \varepsilon_{2t} \quad (4)$$

t = zamanı ifade etmektedir.

Granger nedensellik testinin regresyon denkleminde göre yapıldığı düşünülürse, nedenselliğin yönü Wald testi yardımıyla H_0 ve H_1 hipotezi sınanarak tanımlanmaktadır:

$$H_0 = \sum_{i=1}^p b_{2i} = 0 \text{ ve } H_1 = \sum_{i=1}^p b_{2i} \neq 0 \quad (5)$$

H_0 hipotezinin kabul edilmesi durumunda x , y 'nin nedeni değildir; H_1 hipotezinin kabulü durumunda ise x , y 'nin nedeni olduğu sonucuna varılır (Mercan vd, 2013).

III. II. Ampirik Bulgular

Ampirik analiz kısmında öncelikle değişkenlerin durağanlıklarını test edebilmek için Augmented Dickey Fuller birim kök testi uygulanmıştır. Tablo 1’de değişkenlere ait ADF birim kök testi sonuçları bulunmaktadır. Bu sonuçlara göre cari işlemler açığı değişkeni hem düzey hem de birinci farkının alınmasıyla durağan hale gelmiştir. Net turizm gelirleri değişkeni ise; düzey değerinde durağan değil iken birinci derece farkının alınmasıyla durağanlaşmıştır.

Tablo 1: CA ve TGEL Değişkenleri için ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Testi	Kritik Değerler		
		% 1	% 5	% 10
CA	2,6543(0)*	2,6326	1,9506	1,6110
TGEL	1,8180(0)	2,6326	1,9506	1,6110
Δ CA	6,8574(1)*	2,6326	1,9506	1,6110
Δ TGEL	5,7700(0)*	2,6347	1,9510	1,6109

Not: Δ notasyonu, değişkenlerin birinci farkının alındığını;

() notasyonu; ADF testi için Schwarz bilgi kriterine göre belirlenen optimum gecikme uzunluğunu,

* notasyonu ise :%1 anlamlılık düzeyinde durağanlığı ifade etmektedir.

Birim kök testinden sonra Johansen eşbütünlük testi yapılmıştır. Johansen eşbütünlük testinin yapılabilmesi için değişkenlerin aynı seviyede durağan olması gerektiğinden, her iki değişkeninde birinci derece farkları alınarak analiz yapılmıştır. Değişkenlere ait Johansen eşbütünlük testi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Johansen Eşbütünlük Testi Sonuçları

Hipotez		Özdeğer	İz İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık	Max. Özdeğer İstatistiği	%5 Kritik Değer(Max.)	Olasılık
H_0	H_1							
$r=0$	$r \geq 1$	0.42377 2	19.5539 4	15.4947	0.0115	18.74256	14.2646	0.0092
$r \leq 1$	$r \geq 2$	0.02358 1	0.81137 4	3.84146 6	0.3677	0.811374	3.841466	0.3677

Buna göre; hiç eşbütünlük vektörü olmadığı anlamına gelen H_0 boş hipotezi hem iz hem de maksimum öz değer testiyle red edilmektedir. Sonuçta; cari işlemler açığı ve net turizm geliri

değişkenleri arasında bir eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Bu sonuca göre sistem uzun dönem denge noktasına sahiptir ve bu sistem durağan olmayan değişkenlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla cari işlemler açığıyla net turizm gelirleri arasında uzun dönem ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Normalleştirilmiş eşbütünleşme katsayıları ise aşağıdaki gibidir:

$$CA = -672.1777 - 1,0727 (TGEL)$$

$$s.h \quad (0,4196)$$

Bu sonuçlara göre uzun dönem vektörü cari işlemler açığı ile net turizm gelirleri arasında elde edilen uzun dönem ilişkisinde negatif yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Katsayıların tümü istatistiksel olarak anlamlıdır. Analize göre, net turizm gelirlerindeki bir birimlik artış cari işlemler açığını azaltmaktadır. Bu sonuçta iktisat literatürüyle uyumaktadır.

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmasıyla çalışmanın bundan sonraki kısmında Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) uygulanmış ve uzun dönemde birlikte hareket ettikleri tespit edilen cari işlemler açığı ve net turizm gelirleri değişkenlerinin kısa dönemli ilişkilerini belirlemek için vektör hata düzeltme modeli tahmin edilmiş ve sonuçlar Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: VECM Testi Sonuçları

Değişkenler	D(CA)	D(TGEL)
Katsayılar(CointEq1)	-1.072798	-0.310866
Standart hata	(0.27077)	(0.18144)
T istatistik Değerleri	[-3.96204]	[-1.71334]

VECM analizine göre hata düzeltme katsayısının (CointEq1) istatistikî açıdan anlamlı olması ve negatif bir değer alması gerekir. Katsayının negatif ve anlamlı olması, değişkenlerde meydana gelen bir standart hatalık şokun etkisinin azalarak devam ettiğini ve uzun dönemde tekrar dengeye yaklaşılacağını ifade etmektedir. Hata düzeltme katsayısı pozitif ve anlamlı ise, şokun etkisi artarak devam etmekte ve dengeden uzaklaşmaktadır.

Tablo 3’deki sonuçlara bakıldığında tüm değişkenlerin katsayılarının negatif olması değişkenlerde meydana gelen bir standart hatalık şokun etkisinin azalarak devam ettiğini ve tekrar uzun dönem dengeye yaklaşılacağını ifade etmektedir. Yani uzun dönemde birlikte hareket eden değişkenler arasında kısa dönemde meydana gelen sapmalar ortadan kalkmakta ve meydana gelecek bir şokun etkileri uzun dönemde kaybolacaktır. Buna göre VECM’in çalıştığı söylenebilir. Bu durum, yapılan uzun dönem analizinin güvenilir olduğuna dair kanıt oluşturabilmektedir.

Değişkenlere ait katsayı sonuçlarının istatistikî olarak anlamlı olup olmadığı her bir değişkene ait t istatistik değerlerine bakılarak anlaşılmaktadır. Tablodaki sonuçlara bakıldığında değişkenlere ait elde edilen kısa dönem katsayılarının istatistikî olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olması bu değişkenler arasında en az tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığına işaret etmektedir. Analizde VECM testi sonrası yapılan Granger

nedensellik testi sonuçları aşağıda görülmektedir. Bu sonuçlara göre net turizm gelirleri cari işlemler açığının nedenidir.

Tablo 4. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi (H_0)	Gözlem Değeri	F-İstatistik	Olasılık	Sonuç
CA → TGEL	34	1.81864	0.1803	Nedensellik Yoktur
TGEL → CA	34	6.56086	0.0045	Nedensellik Vardır.

* %10 Önem Seviyesinde

SONUÇ

Türkiye ekonomisi ekonomik kriz dönemlerinde Türk lirasının aşırı değer kaybetmesiyle sağlanan cari işlemler bilançosundaki düzelmeler hariç, sürekli cari işlemler açığı veren bir ekonomidir. Bu sebeple tüm iktisadi karar vericiler bu sorunun giderilmesi için uğraş vermektedir. Bu sorunun çözümünde istihdamda artış sağlayarak ve diğer sektörleri harekete geçirerek ekonomik kazanç oluşturan turizm sektörü doğal ve kültürel zenginlikleri döviz kazancına dönüştürebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında; ülkeye döviz girdisi sağlayan turizm sektörünün desteklenmesi, Türkiye ekonomisi açısından döviz açıklarının kapanmasında önemli rol oynamakta ve sıcak para akımlarından korunabilmeyi sağlayabilmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin net turizm gelirlerinin ödemeler bilançosunun en hareketli hesaplarından biri olan cari işlemler hesabı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu iki değişken arasındaki ilişki Johansen eşbütünleşme, VECM ve Granger nedensellik testleri yaklaşımıyla, 1980–2015 dönemi verileriyle incelenmiştir.

Analiz sonucunda, cari işlemler açığı ile net turizm gelirleri serileri arasında eşbütünleşme olduğu, yani serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri görülmüştür. Uzun dönem vektörü cari işlemler açığı ile net turizm gelirleri arasında elde edilen uzun dönem ilişkisinde negatif yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Katsayıların tümü istatistiksel olarak anlamlıdır. Analize göre, net turizm gelirlerindeki bir birimlik artış cari işlemler açığını azaltmaktadır. Bu sonuçta iktisat literatürüyle uyumaktadır.

Kısa dönem analizinde, VECM testi sonucunda hata düzeltme katsayısı negatif ve t istatistiği anlamlı çıkmıştır. Yani uzun dönemde birlikte hareket eden seriler arasında, kısa dönemde meydana gelen sapmalar ortadan kalkmakta ve tekrar seriler uzun dönem dengesine yaklaşmaktadır. Hata düzeltme sonrası yapılan granger nedensellik testi sonucunda da net turizm gelirlerinin cari işlemler açığının nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bu sonuçlar literatürdeki çalışmalarla da (Malik vd. 2010, Hakkio ve Rush 1991, Greenidge vd. 2011, Lorde vd.

2013, Özkök vd. 2007, Ongan 2008) benzerlik göstermektedir. Ancak bu çalışmalarda iki değişken arasındaki ilişkinin yönü belirtilmemiştir. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak, cari işlemler açığı ile net turizm gelirleri arasında negatif yönlü bir ilişki ortaya konularak, net turizm gelirlerindeki artışın cari işlemler açığını azalttığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak bakıldığında; net turizm gelirlerinin cari işlemler açığı üzerinde etkili olduğu noktasından hareketle, cari işlemler açığının arttığı veya tavan yaptığı dönemlerde yüksek turizm geliri cari işlemler açığının azalmasında etkili olmuştur. Sadece 2011 yılında cari işlemler açığı oldukça yüksek gerçekleştiğinden turizm gelirlerinin etkisi düşük olmuştur. Ayrıca, 2008 küresel ekonomi krizinde, toplam turizm gelirlerinin azalması (bkz. Şekil 1) sonucunda cari işlemler açığını, turizm ve diğer hizmet gelirleriyle kapatmak da zorlaşmaktadır.

KAYNAKÇA

- Alp, E. A., & Genc, E. G. (2015). The Relation Between Current Account Deficit and Tourism: The Case of Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(2).
- Bahar, O. Kozak, M. (2013), *Turizm Ekonomisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Cihangir, M., Erkan, B., & Harbalioglu, M. (2014). The Effect On Current Account Of Net Tourism Revenues In Turkey. *European Scientific Journal*, 10(13).
- Cleverdon, R, Edward, A. (1982), *International Tourism To 1990*, Elu Special Series, Cambridge Massachusetts: Abt. Books, No:4.
- Çelik Uğuz, S. (2014). Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi ve Turizmin Önemi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(1), 18-22.
- Engle, R ve Granger, C. (1987), Co-integration and Error Correction:Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, 55: 251-276.
- Fish, M., Gibbons, J. D. (1985). Mexico's balance of payments 1970–1983: Contributions of international tourism and border transactions. *Tourism Management*, 6(2), 106-112.
- Göçer, İ. (2011). Türkiye Ödemeler Bilançosu Dengesinin Sürdürülebilirliği: Sınır Testi Yaklaşımı, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(29).
- Greenidge, K., Holder, C., & Moore, A. (2011). Current account deficit sustainability: the case of Barbados. *Applied Economics*, 43(8), 973-984.
- Gujarati, N. Domodar, (1995), *Basic Econometrics*, New York: 3rd ed. McGraw-Hill, Inc.
- Hakkio, C. S., and Rush, M. (1991), Is the Budget Deficit Too Large? *Economic Inquiry* 29: 425--429.
- Hepektan E, Çınar S., (2010), Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E. Dergisi Cilt :8 Sayı :2*.
- Johansen, S. Juselius, K. (1990), Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration – with Applications to the Demand for Money, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169-210.

- Johansen, S. (1988) Statistical Analysis of Cointegrating Vectors, *Journal of Economic Dynamic and Control*, 12, 231-251.
- Kara, O., Çömlekçi, İ., & Kaya, V. (2012). Turizm gelirlerinin çeşitli makro ekonomik göstergeler ile ilişkisi: Türkiye örneği (1992–2011). *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, Sayı: 1, ss. 75-100.
- KTB Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2016), Turizm Gelir, Gider ve Ortalama Harcama Verileri, Retrieved June 16, 2016 (de indirildi) from the World Wide Web
<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/6180,turizm-gelir-gider-ve-ortalama-harcamalar-2012.rar?0>
- Lorde, T., Lowe, S., & Francis, B. (2013). Do tourism receipts contribute to the sustainability of current account deficits: a case study of Barbados. *International Journal of Tourism Research*, 15(6), 620-624.
- Malik, S., Chaudhry, I. S., Sheikh, M. R., & Farooqi, F. S. (2010). Tourism, economic growth and current account deficit in Pakistan: Evidence from co-integration and causal analysis. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 22, 21-31.
- Mercan, M. Peker, O. (2013). Finansal gelişmenin ekonomik büyümeye etkisi: Ekonometrik bir analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 93-120.
- Ongan, S. (2008). The sustainability of current account deficits and tourism receipts in Turkey. *The International Trade Journal*, 22(1), 39-62.
- Özkök, F., Tufan, E., Hamarat, B. (2007), *Effect Of Tourism Income On Current Account Deficit In Turkey*, International Tourism Biennialinde sunulan bildiri, Çanakkale, Türkiye, Nisan-Mayıs.
- Özkök Güngör, F. (2008), *Turizmin Ekonomik Etkileri*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Quintos, C. E. (1995), Sustainability of the Deficit Process With Structural Shifts, *Journal of Business & Economic Statistics* 13: 409--417.
- TCMB, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, (2016), Ödemeler Dengesi İstatistikleri, Retrieved June 23, 2016 (de indirildi) from the World Wide Web
<http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/aa4209cd-dd7c-4d8b-9563-9baaf2133ab2/odemelerdengesi.zip?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACEaa4209cd-dd7c-4d8b-9563-9baaf2133ab2>
- Virmani V, (2004), Unit Root Tests: Results from some recent tests applied to select Indian macroeconomic variables. *Indian Institute of Management, Ahmedabad*
- Walterskirchen, E. (1998). Reasons for Austria's Current Account Deficit. *Austrian Economic Quarterly*, 3(1), 19-24.